

Vereniging van leraren in de
economisch/maatschappelijke
vakken

**Visie op inhoud en rol van het
economieonderwijs
naar aanleiding van Curriculum.nu**

Inleiding

Curriculum.nu heeft als doel het primair en voortgezet onderwijs te actualiseren en de leerling beter voor te bereiden op de toekomst door o.a. de samenhang tussen verschillende vakken te bevorderen en te zorgen voor doorlopende leerlijnen. Dit stuk is bedoeld als input voor één van de negen ontwikkelteams, namelijk Mens & Maatschappij (M&M). Maar in feite is het economisch gezichtspunt verweven met alle andere leergebieden. Input voor de overige ontwikkelteams is te vinden in bijlage 2.

Economieonderwijs geeft de leerling inzicht in maatschappelijke processen en is daarnaast van belang als het gaat om het zelfstandig functioneren als burger in de samenleving. Centraal staat het maken van keuzes. Hoe komen keuzes tot stand? Dat kan uiteenlopen van individuele kwesties als het besteden van je eigen inkomen tot het runnen van een organisatie en zelfs brede maatschappelijke vraagstukken als migratie en de opwarming van de aarde. Dit soort keuzes heeft gevolgen voor welvaart en welzijn.

Economieonderwijs biedt leerlingen de kennis en vaardigheden om economische keuzes te kunnen beschrijven en analyseren, de wereld vanuit het economisch gezichtspunt te kunnen verklaren en als ondernemer het eigen bedrijf meer kans van slagen te bieden. Het vak draagt op die manier bij aan persoonlijke toerusting en burgerschapvorming.

Na een korte schets van het vak, komen respectievelijk aan de orde de gewenste positie van het vak over tien jaar, kansen voor samenwerking met andere vakken binnen en buiten M&M en ten slotte een korte beschouwing over doorlopende leerlijnen.

1 Enkele karakteristieken van 'economie'

Om te beginnen: 'economie' is hier de verzamelnaam voor een aantal deeldisciplines, de opmerkingen in dit stuk betreffen het gehele economische vakgebied. Naast algemene economie met een meer maatschappelijke oriëntatie, zijn er vakken als bedrijfseconomie en een aantal meer beroepsgerichte vakken, zoals administratie, ondernemerschap, marketing en logistiek. Economische vakken worden ingezet als algemeen vormend onderwijs, maar ook als beroepsgericht onderwijs. In de kern hebben al deze vakken dezelfde benadering, namelijk kiezen in een situatie van schaarste. Schaarste is de spanning tussen wat we willen en wat mogelijk is. Het gevolg is dat, als we voor het één kiezen, iets anders opofferen. Een euro kan maar één keer worden uitgegeven.

Het kenmerkende van economie

Economie is een maatschappijwetenschap en houdt zich dus bezig met maatschappelijke verschijnselen. Uiteraard zijn er meer disciplines die zich met maatschappelijke fenomenen bezighouden, maar economie heeft een eigen invalshoek, ze kijkt met een bepaalde bril naar de samenleving. Anders gezegd, economie is een vak dat een specifiek aspect van maatschappelijke verschijnselen bestudeert. Omdat andere vakken (aardrijkskunde, geschiedenis, maatschappijleer) andere aspecten bestuderen van diezelfde maatschappelijke verschijnselen, is het niet meer dan logisch om op een of andere manier samen te werken.

Het kenmerkende van economie kan vanuit verschillende invalshoeken benaderd worden: vanuit keuzes, vanuit maatschappelijke verschijnselen en vanuit de leerling.

Vanuit keuzes

Essentieel is het maken van keuzes in een situatie van schaarste. Dat keuzegedrag vinden we overal terug, in de besteding van zakgeld, in de vraag of een onderneming een bepaalde investering moet doen, of een stuk grond bestemd moet worden voor woningbouw of voor een sportveld, of extra belastinginkomsten naar het onderwijs en de zorg moeten of dat de staatsschuld ermee moet worden afgelost.

Dit keuzeproces wordt beïnvloed door allerlei rationele overwegingen (hoe behaal ik een maximaal resultaat met minimale middelen?), maar de laatste decennia is steeds meer bekend geworden over de minder rationele kanten van de besluitvorming. Op het vlak van de beïnvloeding ontleent economie steeds meer inzichten uit de psychologie en biologie, denk bijvoorbeeld aan het toenemende belang van gedragseconomie. Bij het keuzeproces gaat het om de wisselwerking tussen individu en maatschappij: wat een individu doet, heeft invloed op zijn of haar welbevinden, maar ook op dat van anderen. Hierbij geldt ook dat een individu verschillende rollen heeft, zoals bijvoorbeeld die van consument, spaarder, producent en burger en dat vanuit deze rollen vraagstukken anders opgelost worden.

Vanuit maatschappelijke verschijnselen

Het uiteindelijke resultaat van al deze keuzeprocessen is de samenleving waarin we leven, in dit geval het economisch aspect ervan. Een samenleving met een bepaald welvaartsniveau, met een bepaalde inkomensverdeling, met een zekere mate van werkloosheid, met gewilde en ongewilde 'migratie'. Een samenleving waarin aandacht is voor maatschappelijk verantwoord ondernemen, waar bedrijven een sociaal jaarverslag maken, waarin sprake is van het nastreven van *Sustainable Development Goals* van de Verenigde Naties (zie de literatuurlijst). Veel van deze onderwerpen hebben ook een sociaal of politiek aspect, waarbij waardeoordelen om de hoek komen kijken.

Vanuit leerlingen

De taal waarmee dit alles beschreven wordt, verschilt per onderwijsniveau en leerlaag (vergelijk 2 vmbo versus 6 vwo), niet op alle niveaus is wetenschappelijke vaktaal in te zetten. Het gaat om bewustwording: hoe werkt het keuzeproces? Waarbij uiteraard belangrijk is vanuit welke rol men aan dit proces deelneemt.

Belangrijk is het besef dat economie niet alleen over geld gaat, hoewel geld wel een instrument is om afwegingen te maken. Veel beslissingen worden nu eenmaal genomen op basis van financiële overwegingen. Het is van belang dat leerlingen zich ervan bewust zijn dat beslissingen niet zelden ook negatieve neveneffecten (bijvoorbeeld milieuvervuiling) dan wel positieve neveneffecten (bijvoorbeeld een fraai aangelegde tuin) hebben die niet of moeilijk in geld zijn te waarderen.

Een ander voorbeeld: de gaswinning in Groningen heeft veel negatieve neveneffecten gehad, die gedeeltelijk wel (schade aan huizen), maar gedeeltelijk ook niet (onzekerheid, stress, opwarming van de aarde) in geld zijn uit te drukken. De gaswinning is derhalve een dilemma waarvan verschillende kanten kunnen worden belicht. Er zitten aan de gaswinning uiteraard economische aspecten, maar ook andere vakken kunnen hun licht hierover laten schijnen.

Vakspecifieke vaardigheden

Onder punt 4 (Samenhang) komt een aantal vakoverstijgende vaardigheden aan de orde. Zijn er voor economie ook specifieke vaardigheden? In absolute zin misschien niet, maar er zijn wel vaardigheden die kenmerkend zijn voor economie:

- * het analyseren en waarderen van informatie in geschreven bronnen, tabellen en grafieken;
- * redeneren binnen de randvoorwaarden van een gegeven model;
- * feiten van meningen onderscheiden;
- * het opstellen van oplossingsstrategieën om tot een keuze te komen;
- * een standpunt bepalen.

2 Waar staat het vak economie over tien jaar?

Over tien jaar is het vak economie overal, in het primair tot en met het voortgezet onderwijs, aanwezig. Denk daarbij aan financiële educatie, ondernemerschapskennis en -vaardigheden, maar ook aan brede maatschappelijke vraagstukken. Het is immers niet eenvoudig om maatschappelijke problemen te begrijpen zonder de economische invalshoek. Daar zijn economische kennis en economische vaardigheden voor nodig. We willen hieraan toevoegen dat economie misschien niet op alle niveaus expliciet als vak aanwezig hoeft te zijn, maar wel dat de economische benadering aan de orde komt. Er zijn in ieder geval leraren nodig met voldoende kennis van economische vraagstukken.

Het is van belang dat alle leerlingen kennismaken met economische basisprincipes. Dat is nu niet altijd het geval. In het primair onderwijs komt de economische

invalshoek vaak niet aan de orde. Ook in de onderbouw van het voortgezet onderwijs zijn economische kennis en vaardigheden niet in alle gevallen opgenomen in het curriculum. Het gevolg is dat leerlingen soms tijdens hun schoolloopbaan verstoken blijven van economische basiskennis. Wij vinden dat een onwenselijke situatie.

3 Belangrijke ontwikkelingen de komende tien jaar in relatie tot het curriculum

Er zijn hier enkele ontwikkelingen van belang, voornamelijk op didactisch, wetenschappelijk en maatschappelijk gebied. Het gaat om mogelijke ontwikkelingen, waarvan de consequenties voor het economieonderwijs moeten worden onderzocht.

Didactisch

Wat de didactiek betreft denken we aan de volgende ontwikkelingen.

* *de introductie van 'kapstokbegrippen'*

Het gaat hier om het beperken van het aantal onderwerpen dat verplicht aan de orde moet komen. Bijvoorbeeld het zodanig kiezen van concepten dat de meeste maatschappelijke contexten eraan kunnen worden 'opgehangen'. Lans Bovenberg c.s. noemen: kiezen & samenwerken, begrensde rationaliteit en instituties (Bovenberg c.s., 2016). Het terugbrengen tot de 'kern van de zaak' kan een belangrijke didactische meerwaarde hebben. Het kan ertoe bijdragen dat er ruimte ontstaat om leerdoelen te behalen op een hoger denkniveau dan nu het geval is. Dus in plaats van begrippen kunnen reproduceren of concepten toepassen in afgebakende opgaven, zou de leerling de economische denkwijze in moeten zetten bij het analyseren en evalueren van maatschappelijke vraagstukken.

* *meer flexibilisering*

Het betreft hier een tamelijk brede ontwikkeling. Bijvoorbeeld:

- vormen van gepersonaliseerd leren;
- het aanbieden in de vorm van modules.

Een mogelijkheid is het aanbieden van een aantal verplichte modules met daarin de kernconcepten en daarnaast een aantal keuzemodules.

* *samenwerking beroepsopleiding en bedrijfsleven*

Relevant voor het economisch beroepsonderwijs: versterken van de samenwerking tussen het beroepsonderwijs (van vmbo tot en met het hbo) en het bedrijfsleven met het oog op het actueel houden van opleidingen, het overbruggen van de gevoelde kloof tussen theorie en praktijk en het motiveren van leerlingen die liever leren vanuit de praktijk.

Wetenschappelijk

De afgelopen decennia is in de achterliggende vakwetenschap een aantal nieuwe ontwikkelingen op gang gekomen. Sommige van die nieuwe ontwikkelingen zijn inmiddels doorgedrongen tot het curriculum van het havo en vwo, zoals de speltheorie, waarbij economische besluitvorming in een gesimuleerde situatie wordt onderzocht. Andere ontwikkelingen zijn (nog) niet in onderwijscurricula terechtgekomen, zoals de gedragseconomie en de institutionele economie. Deze vernieuwingen in de economische wetenschap komen voort uit kruisbestuiving met andere vakgebieden. Zo is de gedragseconomie beïnvloed door inzichten uit de psychologie en is de institutionele economie beïnvloed door de sociologie. Deze modernere economische inzichten bieden dan ook interessante aanknopingspunten voor vakoverstijgend werken. Verder zou ook gedacht kunnen worden aan de introductie van meer economisch-historische onderwerpen, zoals bepleit door Teulings (Teulings, 2016).

Maatschappelijk

Een aantal maatschappelijke ontwikkelingen dient zich nadrukkelijk aan. Denk bijvoorbeeld aan samenhangende kwesties als de inkomens- en vermogensverdeling, robotisering van het productieproces, migratie, inclusieve arbeidsmarkt, circulaire economie (zie literatuurlijst: MVO Nederland), globalisering. Het zijn ontwikkelingen die mede bekeken kunnen worden door een economische bril. Van niet te onderschatten belang is verder de digitalisering van de samenleving, waarover meer onder het volgende punt (Samenhang). In dit verband kan ook gedacht worden aan de opkomst van *cryptocurrency* als de Bitcoin.

Gegeven de snelle veranderingen op de arbeidsmarkt ten gevolge van de digitalisering en robotisering, is het aannemelijk dat veel tegenwoordige banen in de nabije toekomst zullen verdwijnen: "Ontwrichtende veranderingen in de gangbare businessmodellen zullen een grote invloed hebben op de arbeidsmarkt in de komende jaren. De meest gevraagde beroepen of specialismen in veel bedrijfstakken van nu bestonden tien of zelfs vijf jaar geleden niet, en het tempo van deze veranderingen versnelt." (Kirchner, 2017). Tegen deze achtergrond is de beheersing van een aantal vaardigheden, zie punt 4, van groot belang.

4 Samenhang

In de omschrijving van het leergebied Mens & Maatschappij door de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming (OCW, 2016) staat:

"In dit leergebied staat de persoonlijke betrokkenheid van leerlingen centraal: bij zichzelf en bij ontwikkelingen in de wereld. Leerlingen moeten immers (in de toekomst) standpunten bepalen en beslissingen nemen over zaken van persoonlijk en van algemeen belang. Het gaat daarom niet alleen om het begrijpen van verschijnselen in de actuele maatschappelijke werkelijkheid (hoe zit het?), maar ook om het waarderen en beoordelen daarvan (wat vind ik ervan?)."

Deze omschrijving geeft een goede aanzet tot samenwerking tussen een aantal vakken. Die samenwerking moet uiteindelijk leiden tot een grotere samenhang tussen de betreffende vakken. Samenhang tussen vakken kan op twee manieren vorm krijgen:

- * via de inhoud;
- * via vakoverstijgende vaardigheden.

Inhoudelijke samenwerking

Volgens onderzoek van het Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken en het Expertisecentrum Economie en Handel (Landelijk Expertisecentrum, 2009) kunnen er positieve effecten worden verwacht van vakkenintegratie. De stof komt dichterbij de leerling te staan doordat het maatschappelijk verschijnsel centraal staat, niet de benadering vanuit een bepaald vak. En als het om een maatschappelijk probleem of

dilemma gaat, zoals de gaswinning of de toenemende tweedeling in de samenleving, leidt e.e.a. tot het maken van keuzes en tot discussie.

Weliswaar is niet precies duidelijk of het de interdisciplinaire aanpak is die de meerwaarde biedt, toch loont het de moeite samen met collega's van andere vakken te zoeken naar vormen van samenwerking. Daarbij is het uiteraard aan de scholen in hoeverre samenwerking tussen vakken gestalte krijgt.

Hieronder volgen enkele mogelijkheden.

- * Stel in het economieonderwijs de vraag hoe de samenleving zo ingericht kan worden dat er meer welvaart voor iedereen ontstaat. Niet alleen concepten uit de economie, maar ook uit andere vakken zijn dan van belang. Bijvoorbeeld: welvaart wordt niet alleen bevorderd door economische factoren, maar ook politici kunnen welvaartbevorderende maatregelen nemen (maatschappijleer).
- * Kijk met behulp van concepten uit verschillende vakken naar dezelfde context. Een voorbeeld van samenwerking tussen economie en geschiedenis: benader de context 'industriële revolutie' met behulp van o.a. economische concepten, zoals arbeidsproductiviteit en het reëel bruto binnenlands product.
- * Organiseer het onderwijs rond thema's, bijvoorbeeld 'oorlog', waarbij de verschillende vakken hun eigen invalshoek laten zien. Ook een mogelijkheid is het onderwijs te organiseren vanuit een probleemstelling, bijvoorbeeld: hoe worden we beïnvloed door (sociale) media?
- * In gevallen waarin het onderwijs meer beroepsgericht is, zoals in een aantal leerwegen in het vmbo, zou het georganiseerd kunnen worden vanuit beroepsrollen. Vakinhouden uit verschillende vakken kunnen dan gecombineerd worden rond een 'beroepsuitdaging', zoals het starten van een onderneming of het doen van marktonderzoek.

Vakoverstijgende vaardigheden

Het gaat hier om vaardigheden die niet specifiek voor economie zijn, maar waarvan de beheersing door economieleerlingen niet zelden onontbeerlijk en vaak bijzonder praktisch is. Daarnaast kan economie aan de ontwikkeling van deze vaardigheden een belangrijke bijdrage leveren. In het algemeen kan gedacht worden aan de zogenaamde '21ste-eeuwse vaardigheden', zoals deze bijvoorbeeld door het SLO

zijn weergegeven (zie hiervoor bijlage 1) maar er zijn in dit kader ook andere vaardigheden van belang.

Hieronder worden enkele vaardigheden waaraan economie een bijdrage kan leveren, verder uitgewerkt.

* *redeneren vanuit verschillende perspectieven*

In het bovenstaande is al aangegeven dat een maatschappelijk verschijnsel vanuit diverse invalshoeken kan worden benaderd.

* *digitale geletterdheid*

Het gaat hierbij om een aantal zaken. In de eerste plaats ICT-basisvaardigheden. Veel statistisch materiaal op economisch gebied wordt alleen nog maar digitaal aangeboden. Leerlingen moeten getraind worden dit soort materiaal te zoeken, te interpreteren, te analyseren en te presenteren. Denk hierbij ook aan alles rond het *online* betalingsverkeer. In de tweede plaats het zogenaamde *computational thinking*. Hier volgt de omschrijving van de SLO (SLO, 2016): "Computational thinking is het procesmatig (her)formuleren van problemen op een zodanige manier dat het mogelijk wordt om met computertechnologie het probleem op te lossen. Het gaat daarbij om een verzameling van denkprocessen waarbij probleemformulering, gegevensorganisatie, -analyse en -representatie worden gebruikt voor het oplossen van problemen met behulp van ICT-technieken en -gereedschappen."

* *reken- en wiskundevaardigheid*

Economie levert 'als vanzelf' een bijdrage aan de reken- dan wel wiskundevaardigheid van de leerling. In veel opgaven dient gerekend te worden. Hier doet zich echter regelmatig een transferprobleem voor. Leerlingen lijken overeenkomstige rekenkundige of wiskundige bewerkingen niet of nauwelijks te herkennen bij een ander vak dan economie.

* *taalvaardigheid*

Het aanleren van de vaktaal is één ding, de algemene taalvaardigheid laat in veel gevallen te wensen over. Dat is een probleem als het erom gaat op een juiste manier te formuleren en daarnaast ook als het gaat om soms ingewikkelde teksten te begrijpen. Opgaven voor economie bevatten vaak veel tekst en kunnen daardoor ook bijdragen aan de algemene taalvaardigheid.

* *financiële educatie*

Zie ook punt 2. De digitalisering van het 'financiële landschap' heeft grote gevolgen voor de manier waarop mensen met geld omgaan. De consequenties zijn er vaak naar. Jongeren kampen niet zelden met grote schulden. De OESO ziet gebrekkige financiële educatie zelfs als oorzaak voor de kredietcrisis van 2008. Daarom zou financiële educatie één van de onderwerpen moeten zijn die van jongs af aan, vanaf het primair onderwijs, aangeboden moeten worden. De noodzaak daartoe klemt te meer, daar de overheid steeds vaker financiële beslissingen aan de burgers lijkt over te laten; denk aan het financieren van de studie en aan de pensioenen (Brounen, 2017).

* *ondernemerschap*

Door Driessen (Driessen, 2010) wordt het ondernemerschap omschreven als "het zien en benutten van kansen door middel van een eigen bedrijf of binnen een (groter) bedrijf, waarmee waarde wordt gecreëerd voor het individu en de samenleving." Een zelfstandig ondernemer moet derhalve beschikken over specifieke vaardigheden zoals bijvoorbeeld initiatief nemen, creativiteit, flexibiliteit, en probleemoplossend denken. Maar hij dient ook te beschikken over specifieke kennis, zoals over financiën, rechtsvormen, marketing en relevante wet- en regelgeving. De hier genoemde ondernemersvaardigheden zijn niet alleen van belang voor de toekomstige ondernemer, maar ook voor de toekomstige werknemer, die steeds vaker van baan zal wisselen.

5 Doorlopende leerlijnen

Een probleem op dit moment is dat niet alle leerlingen vanaf het begin, dus al in het primair onderwijs, kennismaken met economische / financiële begrippen (zie punt 2). Zoals eerder aangegeven, zou dat anders moeten. Zeker omdat in het primair onderwijs bijvoorbeeld het zichzelf redden als consument nu al in de kerndoelen is opgenomen.

Het primair onderwijs

Zonder te pleiten voor een vak economie in het primair onderwijs, zou aan het einde van dit type onderwijs iedere leerling in ieder geval een basis moeten hebben als het gaat om financiële zelfredzaamheid (bijvoorbeeld omgaan met zakgeld en beïnvloeding van het gedrag door groepsdwang en reclame) en zijn er maatschappelijke kwesties besproken die ook vanuit de economische hoek belicht zijn (bijvoorbeeld de maatschappelijke tegenstelling tussen arm en rijk). Deze onderdelen kunnen over het algemeen goed gecombineerd worden met andere vakken. Gezien de ervaringen op veel scholen, is een eerste kennismaking met het ondernemerschap goed mogelijk in het primair onderwijs.

Onderbouw voortgezet onderwijs

Aan het einde van de onderbouw van het voortgezet onderwijs moet iedere leerling in voldoende mate financieel zelfredzaam zijn om zelfstandig de meest voorkomende financiële beslissingen te nemen en te weten wanneer en waar hulp gevraagd kan worden in het geval dat nodig is; denk hierbij bijvoorbeeld aan zaken als sparen en lenen en aan financiën rond de mobiele telefoon. Uitgebreid met kennis over verzekeren (als je je mobiel kwijtraakt), arbeidsmarkt (welke rechten heb je als vakkenvuller?) en enige basiskennis op het gebied van economische vaktaal en concepten, zodat de krant gelezen kan worden en je als burger bij verkiezingen onderbouwd kunt stemmen.

Bovenbouw voortgezet onderwijs

In de bovenbouw van het vmbo zijn de economische vakken vooral gericht op de beroepsvoorbereiding en daarnaast op het complementeren van de basiskennis voor het functioneren in de maatschappij. In de bovenbouw van havo en vwo is het vak economie met name gericht op "het toekomstig participeren in de samenleving", aldus de commissie-Teulings (Teulings, 2005). Naast meer theoretische kennis over micro- en macro-economische kwesties, gaat het om onderwerpen als pensioenen, hypotheek en verzekeringen. Het vak bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid richt zich volgens de vakvernieuwingscommissie onder leiding van Arnoud Boot (Boot, 2014) vooral op inzicht in het bestaansrecht en functioneren van organisaties en het eigen functioneren binnen die organisaties.

Vanzelfsprekend is het onderwijs in de economie in de bovenbouw van havo en vwo gericht op de aansluiting met hbo respectievelijk wo.

Overgang tussen schooltypen

Met name doorstroming van vmbo naar havo is niet altijd gemakkelijk. Wat dit betreft is een onderscheid te maken tussen kennis en vaardigheden. Een knelpunt is de gebrekkige basiskennis bij de overgang van vmbo naar havo. Daarnaast is er het punt van de (studie)vaardigheden. Op het havo is een hoger abstractieniveau vereist dan op het vmbo. Dit verschil in abstractieniveau is voor leerlingen niet altijd gemakkelijk te overbruggen.

Literatuurlijst

Boot, A. c.s., *Eindrapport van de vakvernieuwingscommissie M&O*, 2014

Bovenberg, L., Canoy, M. & Haan, F., *Hart voor economie*, Goldschmeding Foundation, 2016.

Brounen, D., *Huishoudfinanciën, meer financiële geletterdheid vereist*. In: *Gedragseconomie en beleid*, KVS, 2017.

Van Dalen, H. & Koedijk, K. (red.), *Nieuwe kijk op Economie gevraagd. Visies op het economieonderwijs*, Mejudice, 2012

Driessen, M., *De ondernemende ondernemer*, Pumbo, 2010.

Kirchner, P. A., *Het voorbereiden van leerlingen op (nog) niet bestaande banen*, Open Universiteit, 2017.

Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken, *Vakkenintegratie in de Mens- en Maatschappijvakken*, 2009.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, *Voorstel van de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming voor nieuwe kerndoelen onderbouw VO*, 2005.

MVO Nederland, <https://www.circulairondernemen.nl>

SLO, *Curriculum van de toekomst*, 2016.

Teulings C. c.s., *The Wealth of Education*, 2005.

Teulings, C., *Vijf jaar programma Teulings in de praktijk*, in: Preadviezen voor het economieonderwijs, KvS, 2016.

Verenigde Naties, <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals>, 2015.

Bijlage 1: 21ste-eeuwse vaardigheden (SLO)

slo nationaal expertisecentrum
leerplanontwikkeling

Kennisnet

Bron: <https://www.kennisnet.nl/artikel/nieuw-model-21e-eeuwse-vaardigheden>

Bijlage 2: Input voor de overige ontwikkelteams

Economie, hier opgevat als een verzameling algemene en bedrijfseconomische vakken, bestudeert maatschappelijke verschijnselen vanuit een bepaald gezichtspunt, namelijk het kiezen in een situatie van schaarste. 'Schaarste' betekent in de economie dat als je voor het één kiest, iets anders opoffert. Er doen zich dus voortdurend keuzesituaties voor. Bijvoorbeeld in gezinnen (hoe besteden we het inkomen?), in ondernemingen (is deze investering de moeite waard?) en bij de overheid (gaat de belastingmeevaller naar aflossing op de staatsschuld of naar de zorg?).

Ontwikkelteam Nederlands

- Leerlingen leren het onderscheid tussen 'thuis taal' en vaktaal. Neem de term schaarste die in gewone taal met zeldzaamheid heeft te maken, terwijl hij bij economie 'niet vrij verkrijgbaar' betekent. Of neem het begrip consumeren, dat in algemene taal 'eten of drinken' inhoudt, maar in vaktaal 'kopen' betekent.
- Bij het behandelen van tekstsoorten komen ook reclameteksten, schrijven voor het web en advertorials aan de orde.
- Het schrijven van een sollicitatiebrief en het voeren van een sollicitatiegesprek komen aan de orde.
- De wereldliteratuur kan benut worden bij onderwijzen van de basisprincipes van het sociale leven.

Ontwikkelteam rekenen & wiskunde

- Zowel bij rekenen als bij wiskunde worden technieken aangeleerd die ook bij de economische vakken gebruikt worden.
- Zodra in opgaven contexten gebruikt worden kunnen ook economische contexten aan de orde komen, maar dan wel zodanig dat de terminologie overeenkomt met de betekenis in de economische vakken.
- In de doorlopende leerlijnen kan afstemming gezocht worden met vakken waarin de verschillende wiskundige technieken gebruikt worden.

Ontwikkelteam Engels/moderne vreemde talen

- Stimuleer het gebruik van teksten met een economische inhoud, zodat een leerling ook uit de weg kan met buitenlandse kranten en digitale media.
- De wereldliteratuur kan benut worden bij onderwijzen van de basisprincipes van het sociale leven.
- Welke exportproducten zijn belangrijk voor het Verenigd Koninkrijk? Welke bedrijfstakken zijn belangrijk voor de Engelse economie?
- Gebruik de (buitenlandse) krant in de klas.

Ontwikkelteam burgerschap

- Wij hebben behoefte aan een duidelijke definitie van burgerschap, tot waar reikt dit?
- Leerlingen kunnen alleen als goed burger functioneren als ze hun omgeving begrijpen. Ze kunnen zelfstandig de juiste financiële beslissingen nemen, begrijpen de rol van de overheid, sociale zekerheid, werkgevers en werknemers. Maar begrijpen ook dat er keuzes gemaakt moeten worden. Kortom: in onze visie vormt economie een belangrijk onderdeel van burgerschap.
- De Vecon gaat ervan uit dat er een rol voor ons ligt in dit ontwikkelteam, als vast lid of als ingevlogen extra kennis.
- Leer burgers denken in termen van win-win.

Ontwikkelteam digitale geletterdheid

- Ict-vaardigheden in brede zin zijn bedoeld om toe te passen, o.a. in de economische vakken waar bijvoorbeeld een spreadsheet een handig instrument is.
- Goed kunnen zoeken, bronnen kunnen beoordelen zijn belangrijke vaardigheden.
- Het gebruik van voorbeelden uit verschillende vakgebieden, waaronder de economische vakken, bevordert de overdracht bij leerlingen. Ze zien de toepassingsmogelijkheden bij die andere vakken.
- Eenvoudige programmeeropdrachten zijn vergelijkbaar met systematisch denken en probleem-analyse-diagrammen, zoals we bij de economische vakken geregeld toepassen. Leerlingen vinden dit erg moeilijk, ze kunnen het niet vaak genoeg oefenen.
- Wat te denken van toepassingen en ethiek van 'big data'?

Ontwikkelteam mens & natuur

- Op verschillende momenten zal bij dit vak gekozen moeten worden, bijvoorbeeld voor wel/niet duurzaam, wel/niet uitbesteden van maakarbeid, wel/niet automatiseren. Hier komen economische aspecten om de hoek kijken, die op zijn minst genoemd moeten worden.
- Techniek hangt nauw samen met sociale aspecten.
- Innovatiekracht en economie.

Ontwikkelteam kunst & cultuur

- Verdienmodellen, zelfstandig ondernemerschap, e.d. zouden hier heel goed aan de orde kunnen komen.
- Subsidies voor musea, operagezelschappen, enz. als te bespreken maatschappelijk verschijnsel met allerlei invalshoeken.

Ontwikkelteam bewegen & sport

- Verdienmodellen, zelfstandig ondernemerschap, organisatiemodel bij sportclubs, voldoende linken naar o.a. economie (en vise versa).
- Subsidies voor sportverenigingen, zwembaden, enz. als te bespreken maatschappelijk verschijnselen met allerlei invalshoeken.